

Румянцев А.П.*

ГЛОБАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Особливості генезису міжнародного поділу праці (МПП) займають чільне місце серед проблем пов'язаних з дослідженням розвитку світового господарства в період розгортання глобалізаційних процесів. МПП, як закономірність, фундаментальна категорія міжнародних економічних відносин, завжди перебуває у центрі уваги вчених. Окремі його прояви знайшли відображення у працях філософів стародавнього світу, класиків політичної економії, вчених-економістів ХІХ та ХХ століття. Особливо слід відмітити посилену увагу вчених до питання розвитку МПП, його місця в системі міжнародних економічних відносин у 60-ті роки минулого століття. У цей час публікують ґрунтовні дослідження особливостей розвитку МПП та специфіки його функціонування на системно-регіональному рівні Баутівна Н.В., Богомолов О.Т., Денісов Я.М., Светігнєєв Р.Н., Осьмова М.Н., Усенко Є.Т., Черкасов М.О., Філіпов В.І., Кольмей Г., Гребіг Г., Понисаков Г., та інші.

У цій плеяді науковців окремо треба відзначити Будкіна В.С. – видатного українського вченого-економіста, який зробив значний внесок у розробку теоретичних і методологічних питань розвитку МПП, обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування механізму реалізації даного процесу на національному та інтернаціональному рівнях. Невід'ємною складовою наукової діяльності Будкіна В.С. є започаткування ним першої в Україні наукової школи економістів-міжнародників. Наукові праці В.С. Будкіна з проблем еволюції МПП, міжнародних економічних відносин, світового господарства широко відомі та знайшли визнання у нашій країні та закордоном.

Спираючись, передусім, на результати дослідження МПП Будкіна В.С. та інших вчених варто відмітити певні сутнісні риси цієї закономірності розвитку міжнародних економічних відносин, які притаманні їй в епоху здійснення глобалізаційних перетворень світового господарства. Не торкаючись відомої наукової дискусії про сутнісний прояв МПП, його включення до складу продуктивних сил, чи до структурних елементів міжнародних економічних відносин, можна дати наступне загальне визначення змісту цієї категорії. МПП – це спосіб раціонального використання суспільної праці у світовому економічному просторі. Щодо дискусійних питань відносно видів, типів, форм МПП, то вони можуть бути певною мірою доказовими, виходячи із загально-філософського тлумачення цих понять. Вид, тип, форма поняття, які мають ґрунтовну теоретичну основу у філософській науці. Проте і тут є до певної міри тавтологія у симантичному аспекті. Так поняття «форма» перекладається з латинської як «вид».

Звичайно доцільність виокремлення видів, форм, типів МПП, як базових складових теоретичного підґрунтя його дослідження, не викликають сумніву. Вони, безумовно, мають бути методологічною основою для визначення сучасних напрямів розвитку МПП. У цьому зв'язку варто підкреслити діалектичний зв'язок між змістом МПП та формами його прояву.

* д.е.н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

По-перше, слід зазначити, що вихідними методологічними положеннями тут має бути сутність зв'язку таких парних філософських категорій як зміст та форма. Одним із вагомих проявів діалектичної єдності цих категорій є те, що саме через форму знаходить прояв зміст певного явища. З іншої сторони розгляд форми явища, її аналіз дозволяють виявити та проаналізувати глибокі сутнісні риси останнього.

По-друге, незважаючи на відому тривалу дискусію з приводу форм прояву МПП та враховуючи новітні дослідження цієї проблеми, сьогоденній рівень, масштаби розвитку даного явища, можна по суті цього питання прийти до такого висновку. Основними формами прояву МПП слід вважати міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва. Ці форми МПП найбільш повно відображають його зміст та об'єктивно органічно пов'язані між собою. У даному контексті зміст МПП полягає у спеціалізації та кооперуванні господарських зусиль країн світу, їх представників з метою виробництва конкретних видів продукції, що спрямовується на задоволення потреб держав-партнерів. Міжнародна спеціалізація та кооперування виробництва, безперечно, є основними базовими формами прояву МПП. Якщо ж взяти до уваги широку дефініцію МПП, що розвиває його сутність як найбільш вигідного методу застосування суспільної праці суб'єктами господарювання, то до форм прояву цього процесу можна віднести чисельні напрями міжнародної господарської взаємодії зацікавлених суб'єктів світогосподарських зв'язків. За цієї умови та з врахуванням напрямів розвитку загальнопланетарних економічних процесів можна визначити глобальні орієнтири еволюції МПП.

Розвиток МПП, як і інтернаціоналізації господарського життя, міжнародної економічної інтеграції, доцільно розглядати в якості однієї з основних передумов та складової ланки глобалізації світового господарства. Звідси глобальні орієнтири розвитку МПП об'єктивно визначаються характером, сучасними особливостями розгортання глобалізаційних економічних процесів. Між глобалізацією світового господарства та МПП існує органічний зв'язок. Він у методологічному плані подібний діалектичній взаємодії цілісного об'єкту та його частини. Оскільки глобалізація світового господарства, як ціле, об'єктивно впливає на розвиток МПП, як своєї частини, варто розглянути її сутнісні риси та напрями реалізації.

Перш за все, треба відмітити, що розвиток глобалізаційних процесів властивий конкретно-історичному рівню функціонування суспільного виробництва у більшості країн світового господарства. Йдеться про наявність, ступінь зрілості і використання ними природних, матеріальних, виробничих, науково-технічних, трудових, фінансових ресурсів. За умов поширення процесу глобалізації світового господарства зазначений господарський потенціал суттєво трансформується і все більше залежить від впливу екзогенних факторів розвитку національних економік. Зокрема, це стосується проблеми інтернаціонального використання паливно-енергетичного і сировинного комплексу зацікавленими країнами, формування об'єктів міжнародного виробництва, раціонального застосування сукупного науково-технічного, трудового, фінансового потенціалу світового співтовариства. Тому глобалізація як закономірний процес розвитку світового господарства фактично створює якісно нові умови, підносить на вищий ступінь інноваційного розвитку національне суспільне виробництво, та, відповідно, можливості участі країн у МПП.

Основні напрями дії, конкретні форми прояву процесу глобалізації світового господарства беруть свій початок з останньої третини минулого століття і отримують все більше імпульсів для свого розвитку у наш час. Протягом цього періоду глобалізація стає однією з центральних проблем, яка привертає увагу вчених фундаментальних, прикладних і гуманітарних галузей науки. Передусім глобалізація як багатогранне явище, що охопило всі

сторони суспільного життя, вимагає теоретичного усвідомлення і узагальнення сутності цього явища. У чисельних наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених досліджуються різні складові змісту глобалізації як економічної категорії. Але діалектичний зв'язок цього процесу із системою економічних законів і закономірностей розвитку світового господарства в науковій літературі висвітлено ще недостатньо. Саме на цей аспект глобалізації варто також звернути увагу, оскільки дослідження в цьому напрямі орієнтують на формування і прийняття системних рішень з регулювання даного явища, у тому числі сприяють оптимізації розвитку МПП.

У цілому глобалізацію можна розглядати як прискорений розвиток та поширення різноманітних явищ і процесів, притаманних суспільному виробництву окремих регіонів і країн світу, у загально планетарному просторі. В економічному контексті формування передумов глобалізації можна простежити в межах досить віддаленої та стратегічної перспективи. Йдеться, насамперед, про становлення та розвиток міжнародних торговельних відносин, міжнародного руху капіталу, міжнародної міграції робочої сили, спільної підприємницької діяльності. Важливе значення мали організація та регулювання цих об'єктивних процесів на інтернаціональному рівні. Це знайшло конкретний прояв у функціонуванні світової валютної системи та таких її головних організаційних інститутів, як Світовий банк, Міжнародний Валютний Фонд, дії ГАТТ/СОТ, міжнародної організації праці, багатьох міжнародних, економічних, господарських організацій, об'єднань, акціонерних товариств, спільних підприємств.

Зазначенні передумови глобалізації світового господарства віддзеркалюють окремі суттєві закономірності розвитку останнього, а саме: інтернаціоналізацію господарського життя, і зокрема, сфери обміну; міжнародний поділ праці та види його розвитку на загальному, частковому, міжгалузевому, галузевому, одиничному рівнях та його основні складові – міжнародну спеціалізацію і кооперування виробництва; зближення національних господарств, вирівнювання рівнів економічного розвитку країн світу; міжнародну економічну інтеграцію; транснаціоналізацію тощо. Проте глобалізація в системі закономірностей розвитку світового господарства посідає, на нашу думку, і особливе місце. Її визначення можуть доповнити сутнісні риси цього явища як закономірного вищого етапу розвитку світової цивілізації. Вони, на наш погляд, зводяться до наступного.

Глобалізація, по-перше, уявляється як закономірність вищого порядку, що визначає сучасні пріоритети розвитку світового господарства. По-друге, глобалізація - це така закономірність світового господарства, яка є наслідком дії відповідної системи економічних законів і закономірностей. По-третє, глобалізація як процес оперативного розповсюдження у загально планетарному просторі інновацій у матеріальному виробництві, міжнародній торгівлі товарами, послугами, інвестиційній діяльності, валютно-фінансовій сфері, науці й техніці, інформації спирається на існуючу виробничу інфраструктуру світового господарства. У цьому розумінні глобалізація - це якісний стрибок у розвитку світового господарства, який базується на матеріальній основі та механізмі функціонування сучасних міжнародних економічних відносин, зорієнтований на всебічне використання переваг сукупного економічного науково-технічного потенціалу країн світового співтовариства. По-четверте, у процесі глобалізації світового господарства використовуються не лише традиційні форми і методи реалізації світогосподарських зв'язків, а й формуються нові комплексні організаційні форми в структурі механізму функціонування глобального розвитку світової економіки, що передбачає поєднання зусиль країн світу з метою спільного розв'язання економічних проблем планетарного характеру. По-п'яте, глобалізація як закономірність світового господарства має суперечливий характер, об'єктивні риси і суб'єк-

тивні фактори, які нерідко ведуть до непередбачених наслідків. Це торкається посилення гегемонії в світі найбільш економічно розвинених країн, концентрації в них значних фінансових, матеріальних і науково-технічних ресурсів, намаганням з їх сторони одноосібно регулювати і контролювати прискорений розвиток господарських процесів на національному та інтернаціональному рівнях.

Отже, глобалізація як закономірність розвитку світового господарства веде до сутнісних якісних зрушень в конкретно-історичних умовах суспільного виробництва, механізмах регулювання національних господарських комплексів, розширює можливості їх інтеграції в межах планетарного економічного простору. Під цим кутом зору можна розглядати і конкретні глобалізаційні пріоритети розвитку МПП.

Основні стратегічні орієнтири еволюції МПП в умовах глобалізації світового господарства об'єктивно, визначаються напрямками її розвитку. Так, як перспективні, можна виокремити напрями розвитку МПП у сфері раціонального використання паливно-сировинних ресурсів країн світу, поглиблення взаємодії суб'єктів світового господарства у аграрному секторі, поєднання та розподіл економічних та фінансових ресурсів партнерів при розв'язанні продовольчої проблеми.

В умовах глобалізації відмічається досить суттєве переміщення центру ваги МПП зі сфери матеріального виробництва у сферу послуг. Це, зокрема, зумовлено зростанням до 60 – 70 % частки сфери послуг у ВВП економічно розвинутих країн. Відповідна тенденція має місце і у перерозподілі працюючих по даним сферам суспільного виробництва цих держав. Інтенсивна диверсифікація світового ринку послуг, безумовно, орієнтує і на появу нових інструментів розвитку МПП у цій сфері, що сприятиме зростанню її значення у світовому господарстві.

Окремо слід звернути увагу на можливості розвитку МПП у сфері екології. Певні прояви МПП тут започаткували міжнародні угоди про квотування викидів у атмосферу шкідливих газів, роботи спрямовані на посилення безпечного функціонування атомної енергетики. В якості віддалених орієнтирів розвитку МПП можна виділити спеціалізацію та кооперування робіт країн світу при розв'язанні конкретних проектів, пов'язаних з освоєнням світового океану та космічного простору. У числі глобальних орієнтирів еволюції МПП головним можна вважати інноваційний пріоритет його розвитку. Це ефективний напрям поглиблення МПП гармонічно пов'язаний з розповсюдженням глобальних інноваційних трансформацій, які усе більшій мірі охоплюють всі галузі і сфери світового господарства, створюючи передумови для його переходу у нову якісно вищу фазу розвитку – міжнародну економічну інформаційну систему. Об'єктивним чинником цього процесу виступає сучасна науково-технічна революція, використання результатів якої орієнтує на швидке впровадження у виробництво останніх досягнень науки і техніки.

Революційні інноваційні зміни у технології, матеріалах, управлінні в наш час відбуваються, передусім, у провідних галузях економіки промислово розвинутих країн світу. Йдеться про електроніку, приладобудування та машинобудування, літакобудування і ракетно-космічну галузь, новітні напрями розвитку паливно-енергетичного комплексу, легку і харчову промисловість, медичну сферу, фармацевтичну галузь, автоматичні системи, робототехніку, оборонну сферу, інфраструктурні галузі тощо. Всебічна підтримка інноваційних складових їх розвитку виступають одним із головних факторів, що веде до зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності національних економік та піднімає на вищий щабель науково-технологічного функціонування МПП та світового господарства в цілому.

Окремо необхідно виділити роль нанотехнологій у реалізації інноваційного розвитку МПП. Широке впровадження нанотехнологій в різних галузях і сферах економічного

життя країн світу, безперечно, приведе до створення нового технологічного базису існування людства. Його сутнісними рисами стануть багаторазове зростання потужностей та можливостей при мінімізації обсягів комп'ютерної техніки, перехід до використання перспективних функціональних екологічно безпечних видів паливно-енергетичних ресурсів, застосування якісно нових матеріалів на основі досягнень у таких фундаментальних науках як електрохімія, у сфері охорони здоров'я та інших. Застосування нанотехнологічних досягнень все більше виступає об'єктом МПП, національного і міжнародного бізнесу. Якщо в останні роки на нанотехнологічні дослідження та впровадження в практику їх результатів США, Японія, країни Західної Європи виділили близько 10 млрд. дол. США, то передбачається зростання цих витрат у 2015 році до 1 трлн. дол. США. При цьому число зайнятих у сфері нанотехнологій сягне 2 млн. чоловік. Це свідчить про достатньо високі темпи нанотехнологічного розвитку, насамперед, у економічно-розвинутих країнах світу, що посилює їх позиції у поглибленні МПП.

Розв'язання інноваційних завдань, що пов'язані з економічним, науково-технологічним та соціально-економічним зростанням світового господарства можливе за умови формування оптимального механізму їх реалізації. У інституціонально-структурній площині складовими МПП мають бути такі інститути мегарівня, як міжнародні організації, в т.ч. науково-технічного, галузевого, регіонального профілю. Відповідні органи можуть функціонувати на рівні окремих інституційних угруповань. На міждержавному рівні вагоме значення набувають двосторонні та багатосторонні угоди про співробітництво у сфері нанотехнологій. Перспективним у цьому відношенні має стати інноваційний центр «Сколково» у Росії, розвиток високотехнологічних кластерів, технопарків у країнах світової спільноти.

Важливими структурними елементами механізму реалізації інноваційного розвитку МПП мають стати, по-перше, розробка нормативно-правового забезпечення регулювання цього процесу на національному та інтернаціональному рівнях. По-друге, розробка та втілення міжнародних науково-технологічних програм розвитку окремих регіонів, таких як 6 та 7 рамкові програми ЄС, програма EURICA. По-третє, формування системи стимулів та пільг, джерел стабільного фінансового забезпечення здійснення інноваційних проєктів, зокрема, шляхом залучення державних та приватних коштів, грошових ресурсів міжнародних валютно-фінансових організацій. По-четверте, формування сучасних ланок у сфері інформатики, комунікацій, зв'язку, які зорієнтовані на узагальнення і оперативне використання світових і інноваційних досягнень. По-п'яте, використання певних інституціональних інструментів, форм, методів, принципів, важелів управління інноваційними процесами задля їх ефективного використання у світовому господарстві та окремих країнах світу.

У контексті інноваційного розвитку МПП, безперечно, доцільно розглянути впровадження науково-технологічних досягнень в економіку України. Тут наша країна, на жаль, ще не вийшла на рівень економічно розвинутих держав світу. Серед основних причин, що гальмують участь України у інноваційному поглибленні МПП, треба відмітити недостатній рівень розвитку продуктивних сил, недосконале нормативно-правове забезпечення реалізації інноваційних досліджень і проєктів, відсутність належного фінансування останніх, низький рівень розвитку венчурного бізнесу та участі нашої держави у міжнародному науково-технічному співробітництві. Незважаючи на це, стратегічні орієнтири участі України у інноваційному розвитку МПП вже окреслені і знайшли обґрунтування у документах відповідних державних органів влади. В цьому відношенні важливим є формування оптимального механізму здійснення національних інноваційних

програм, пошук шляхів виваженого включення нашої держави у МПП та світовий інноваційний простір.

Визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку МПП є перспективним дороговказом прискореного науково-технічного та економічного зростання світового співтовариства. Їх реалізація має бути спрямована на досягнення певних якісних параметрів всіх галузей та сфер суспільного виробництва зацікавлених країн світу, принципів, форм, методів їх взаємовигідної господарської взаємодії. На цій інноваційній основі розвитку МПП можна очікувати і значного піднесення рівня задоволення зростаючих багатограних потреб людства.